

gospodarske, obertnijske in národske.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

V Ljubljani v saboto 17. januarija 1857.

Lanska letina

Iz „Allg. Land- u. Forstw. Zeit.“

Ozir na letino preteklega leta je vselej za vsakega modrega gospodarja na več strani mikaven. Če ima kaj v kašti ali v hramu, zamore potem to, kar ima, bolje ceniti, ker vé kako s tem in unim pridelkom stoji po svetu; lože prevdari potem ceno vsakega pridelka, ker gotovo je, da cena se ne ravná po začasnem kupu barantačev, ampak po vesvoljni potrebi tega in unega pridelka. Ako je gospodar manj pridelal kakor je želel in mislil, se s tem ozirom po svetu more tolažiti, če vidi, da tudi drugod je taka; ali pa ga bo manjši pridelk naganjal premišljevati: ali ni v tem ali unem napčno ravnal; po vsaki poti ga tak ozir opominja nasledkov, ki izvirajo iz obilnosti ali iz pomanjkanja pridelkov.

Podali bomo tedaj v sledečem sestavku svojim bravcem resničen popis lanske letine, ne le, kakor je bila v našem cesarstvu temuč tudi drugod po svetu.

Na Angležkem je deževje poljskim pridelkom zlo škodovalo, tako, da so v vsem skupaj komaj le srednjo letino imeli. Ker se je veliko žita mokrega domú spravilo, ga morajo iz ptujih dežel kupovati, da ga mešajo z domačim.

Na Nizozemskem (Niederlanden) so pridelali pšenice, reži, ječmena, ovsá in krompirja obilo in dobrega; le ajda se je slabo obnesla.

Na Danskem (Dänemark) je bila prav dobra letina za reži, za pšenico pa ne, ker ji je premerzlo bilo; krompir je začel letos spet gnjiti, pa ne prehudo. Ajde malo, in še ta slaba; graha dosti, ječmena tudi, ovsá srednjo mero.

Na Rusovskem je bila v deželah poleg izhodnega morja letina bogata, zunaj pšenice, ki je le srednje plenjala. V notranjih krajih, odkodar se oskerbljujejo južne luke Rusovskega z živežem, je bila letina le srednja. Zavolj vojske so v Kersonu, Katerinoslavu in Besarabii malo sejali, pa tudi le srednjo mero pridelali. V Kievu je bila letina tako slaba, da je oral dal le po 5 vagánov. V Volhinii in Podolii so pridelali na oralu zemlje 10 do 12 vagánov. Tergovci, ki navadno dobro poznajo mero pridelkov, terdijo, da čez poldrugi milijon vagánov ne bojo mogli Rusi do prihodnje žetve reži v Odeso na prodaj pripeljati. Sicer pa se je 25. oktobra iz Odeso pisalo, da zavolj lepega vremena so pričakovali iz notranjih krajev Rusovskega mnogo žita, in da je cena za pol, pa tudi za cel srebern rubelj (po našem za 1 gold. 32 kr.) pri četvertu, to je po našem, pri polčetertem vagánu padla.

Na Francozkem se more lanska letina deliti v trojno: dobra je bila v južnih, srednja v srednjih, slaba pa v severnih in zahodnih krajih; vendar je sploh bila bolja od leta 1855.

V Švajci so našli veliko in dobre pšenice, reži in ječmena; oves je malo plenjal zavolj suše, pa kar ga je, je lep. V nekterih kantonih so pridelali obilo in dobrega krompirja, v nekterih pa ne. (Švajcarska zlo gorata dežela pridelala le četertinko živeža, ki ga potrebuje; iz Nemčije si kupuje primanjkaivo).

Na Laškem je bila srednja letina. (Laška dežela se ne more sama živiti in kupuje žito iz Galaca, Odeso, Tanageroga, Egipta, Tunisa in Algiera).

Na Španjskem in Portugaljskem pa je bila letina še slabeja kakor na Laškem; tako malo so vsega pridelali, da so se zavolj pomanjkanja živeža nepokoja bali; pšenice vagán plačujejo po 10 do 12 gold. (Koliko jim bo žita treba iz ptujih dežel, se ne more natanko ceniti; Teržačani menda ne bojo v nemar pustili te primanjkaivo).

Na Turškem so pridelali pšenice obilo in več kot predlanskem, turšice, lanénega in sezamovega semena pa veliko manj. Pri vsem tem je cena žita v vsi Sirii zlo poskočila, zato, ker kmetovavci iz Yaurana in okolice Nacaretške po lanski sreči zapeljani tudi letos prideržujejo žito; pa jim bo menda spodletelo. Ti kmetje namreč pod šotorih živijo in imajo svoje žito na kupih pod prostim nebom; kadar bo jelo deževati, bojo prisiljeni ga prodati. Pričakuje se tedaj, da bo cena za poldrugi goldinar pri vagánu padla. (Konec sledí.)

Ali telica ali teliček?

V 83. in 94. listu lanskih „Novic“ smo neko znajdbo brali: kako si more gospodar po svoji volji junice ali pa junčike napravljati. Bere se tam, da tako kravo, ki je vajena gospodarju le junčike namesto teličic dajati, je treba le pred molžo, tedaj s polnim vimenom, kjuncu gnati, da juničico dobí. Ta skušnja terdi tedaj, da je polno ali prazno vime pri kravah tista skrivnost, ki prekucuje spol teleta.

Kakor jez tole obračam, na lice ali narobe, se mi nikjer prav ne podá. Polno vime krave telico vstvari, prazno pa telička! Kdo pa košute, divje koze in drugo žival po šumah ali gozdih molze? Mladiči sesajo, dokler jih drugo mlado ne spodrine, ker ne čakajo maternega oberva, in potlej bi sami kozličji biti mogli, in divje kozice, košutice bi zdišati ne bilo. Vendar se tudi med zverinami lepo vredeje obojni spol, da se na svetu ohrani, kakor je volja vsega-mogočnega Stvarnika. Omenjena skušnja, če jo natančneje prerahljamo in pretresemo, se nam mora pozdevati precej okroglega lica. — Tudi jez sem enako kravše imel, ktero mi je zaporedoma 8 junčikov nametalo, in naposled je pa deveto tele lepa junica bila. Pomolzena je bila šicer krava le dve poti na dan: zjutraj in zvečer, ker je ob tistem času, po košni namreč, čednik celi dan z živino na paši bil; je tedaj s polnim vimenom vselej se možila. Po takem bi bil mogel vselej le telico dobiti; pa je osemkrat le teliček bil, in le naposled pri enakih okolišinah telica, ktera bo zdaj kmali 3 leta stara, in gospodar je je lepo vesel.

Ker pa ta reč v večje in imenitniše pomene sega, kakor si kak lahkoglavec domišljevati utegne, je toraj vredna, da se bolj natanko razdrobi in pretrese. Da bi polno ali prazno vime pri kravi sprerodek ali včim ženskega ali možkega spola bil, je toliko verjeti, kakor da je kdaj kriljatnik (pegaz) prav konj bili. Če se je zgodilo, nič drugega ni bilo, kakor zgolj primerlje, ne pa natorna postava.

Da pa svoj cilj in konec dosežem, moram najpopred

pri rastlinah pričeti in pokazati, da je tudi pri teh stvaréh Bog za spol skerbel, da se po njem za veke ohranijo.

Rastlinoslovci so rastlinke v 3. verste razdelili: Ene so, in tacih je največ, da svoje spolovice v enem kotliču imajo, kakor so, na priliko, mak, masolnik (limbar), samojeja (ranunculus) itd. Če makovo cvetko v roke vzamemo, moramo stermeti nad naredbo premodrega Stvarnika. V sredi makove cvetlice čepi ali sedi osemka ali ženska mehovica, z nekako čepko pokrita, in okrog njene plešaste glavice pa možke, laskom enake štiblice stojé, ktere na svojih osovitih glavica h prašne mešiče imajo, in kadar je vreme po godu, se mešički na glavah osink razprezajo, in na glavico osemke razprašé in jo vplodijo, da od nje makovega semena za potice dobimo, ali pa za prihodnje osémo. Osémka tedaj, ktera na sredi makovega cveta sedi, je ženskega, druge z mešički na osicah pa možkega spola. Oboji spol je tedaj vkupaj v eni cvetlici.

Druge rastlinke pa imajo svoje spolovice, ženske in možke, sicer tudi na enem deblu ali na eni vejici, pa ne skupaj v enem lončičku, kakor mak, ampak saksebi, kakor so buče, leska, oreh, breza itd. Poglejmo na buče spomladi, in vidili bomo, da ena sorta cvetk bučice na repulicah napravijo, druge se pa pošušé in osujejo. Cvetke, pri kterih se bučice izštulijo, so ženskega spola, ktere se pa obleté, so možkega spola. — Ravno taka je tudi pri leskah. Kadar protoletje nastopi, se abranke razstegovati začnejo, pri mnogih popkih pa laskom enake, rudečkaste cvetke izcimijo in na svetlo primolé. Abranke so možkega spola ocvetke, druge pa ženskega, ktere so matere lešnikov. Taka je pri orehih, brezah, trepetlikah in drugih enake sorte.

Dobro pa čutim, da mi že išče kdo v besede seči: kaj da sem za spol z vsem tem spričal? Dam za odgovor, da veliko. Pri maku, limbarji, orlicah, bučah, leskah, orehih itd., kakor smo vidili, je že spol pripravljen, preden da cvesti pričenjajo. Poglej na leske, breze itd., ali ne boš abrank že našel v jeseni, preden se listje osuje. Nobena okolišina tega spodkopati ne more. Ženske cvetke na spomlad že možke spolovice pripravljene dobé; se tedaj ob času cvetja ne spremenijo ali ne sprerobjo.

Še imamo enosortne rastlinke, ktere pa rastlinoslovci rastline razločenega spola zovejo. Takošne, na priliko, so konoplje, brinje, hmelj, tisa in več takih. — Pridna kmetica teče spomladanske dni na pripravljeni kos svojega ozemlja, in si konopelj na-nj oseje, podrenca in lepo njivico poravná, srečo in blagoslov od Boga pričakovaje pa potem proti domu odrine. Ko konopljice kviško privihrajo, jih kmetica natanko pregleda in dobro prevdari: ktere se bodo poruvale, ktere pa za prihodnje pleme v dober pozorek še nekaj časa pustile; prve imenuje belice ali jalovice (jalove konoplje) in jih za predivo odloči, druge pa za seme in jih semence imenuje — brez vse vednosti, da so prve možkega, druge pa ženskega spola.

Zdaj je pa vprašanje: Kaj jez s tem spričati iščem? Odgovor: Precej veliko. Perva je ta, da so konopljiče dvojega in razločenega spola (getrennten Geschlechtes) in se lahko vprašanje postavi: Kako, kdaj in kje se pri njih spol prične? Da pa sam sebe po ustih ne udarim, moram reči, ob času cveta, kakor se pri kravi ob času cepéta mlado otelstvo prične. (Dalje sledí.)

Ozir po domačii.

Ložka dolina. (Dalje.)

Preden kaj več od ložke fare povém, prosim drage bravce, naj me od tukaj na Križno goro spremijo, na goro, ki je 2765 čevljev višja od morja.

Iz Loža gredé pridemo v pol uri v Podlož. Ta vasica je na južni strani Križne gore, ima lepo polje, travnike pa le po zlozlih bregovih, na kterih ne pridelajo veliko, pa prav dobrega sená, ki je kaj verla piča za goveda; kónj

ne špogajo, koz in ovác imajo tudi le po malem. Za sadjorejo je ta okolica kaj pripravna, ker ji severni vetrovi škodovati ne morejo; češnje, češplje in orehi bi se tukaj dobro ponašali, toda Podložan se ne vkvarja s sadjorejo rad. — Od tukaj pridemo v četertini ure k sv. Ani. Tukaj je križ pota: eden pelje skoz Goščič proti Cerknici, drugi pa na Križno goro. Ob velikih shodih pride romarjev iz bližnjih in daljnih krajev toliko sem na božjo pot, da se vse tare. Pogled po okolici je s Križne gore kaj mikaven. Od tukaj se vidi cerkniško jezero po dolgosti in širokosti; če pregledaš širjavo od unikraj Otoka do Martinaka, in dolgost od Verhjezera tje proti sv. Volbenku, ne boš nikakor širjave v poldrugi uri, daljave pa v dvéh urah prehodil, kakor se v lanskem letopisu realnih šol bere. — Če se ozreš proti belim goram unikraj Ljubljane in na gorensko stran, vidiš kako dva velikana Veršac in Triglav v daljni daljavi med drugimi gorami kipita v nebo. Nič manj mikavno je tudi tje čez Snežnik proti Reki in Istri gledati. Gotovo zamorem reči, če te le količkaj veselí po gorah hoditi in ž njih bližnje in daljne kraje pregledovati, boš tū veselega serca glas povzdignil, kakor Vodnik nekaj na Veršacu:

Pod velikim tukaj Bogam
Breztelesni bit' želim,
Čiste sape sred mej krogam
Menim, da na neb' živim.

Ne morem se pa od Križke gore ločiti, da bi ne omenil tukajšnjega zvonjenja, ki je tako prijetno, da malo kje tako. Šentviški zvonovi nad Ljubljano so umetno ubrani in pojó kaj prijetno, toda križnogorskih menda ne prekosijo. Dokler sem še na šolske praznike iz Ljubljane domú hodil, sem ob sabotah, ko je k prazniku zvonilo, rad na Dvin zahajal, ker sem prijetno zvonjenje s Križne gore kaj rad poslušal; vseč mi je bilo bolj, kakor vsaka še tako prijetna godba. V zvonik je pred kakimi 40 leti trešilo, v jeseni menda mesca oktobra, in zvonik, akoravno je bil s kositarjem krit, je od verha doli do zvonov pogorel. Pokrili so ga bili le za silo, in tačasni klobuk še dandanašnji nosi; ne vém, zakaj še ni boljšega pokrivala dobil; menim, da bi presilnih stroškov to ne prizadjalo!

Ko se s Križne gore k sv. Ani pride, se kmali pod sv. Ano proti ložki dolini gredé cesti ločite. Leva je ravno tista, po kateri smo romali na Križno goro; desna pelje pa naravnost proti Staremu tergu, kamor popotnik v eni uri lahko dospe, če ima le količkaj dobre peté. Pervo poslopje, preden se v Stari terg pride, je staroterška farna šola. Prav rad bi od nje kaj več povedal; omenil bi več bistrih glavíc, ki v to šolo hodijo, toda dobro vém, ako bi od nje pravico govoril, bi se tistim zagulil, ki se ž ujo ukvarjajo; zato pa raji za zdaj od nje molčim.

Stari terg je precej prostorna vas, skoz katero po navadi majhen potok teče, ki v Ložu na več krajih izvira in kateri se ob hudem deževji tako naraste, da mestne loke potopí, in večkrat tudi na njive in verte nastopi; Staroteržane pa, kateri imajo poleg njega hiše, tudi večkrat iz hiš prežene.

Od te vasi je ravno tukaj prilika kaj več v misel vzeti. Že Valvazor dvomi, da bi bilo te vasi pravo imé Stari terg; on meni, da so jo tukajšni stari prebivavci Terp od mesta Terpo, ki je nad vasjo stalo na bližnjem homcu, ki se Ulaka zove, ne pa terg imenovali, in da so pozneji Slovani poslednjo čerko p v g preobračati jeli, mu rad verjamem. Da enaka prememba končnih čerk ni bela vrana, Valvazor poterduje s tergom Magno, kterega so Rimljani Vicum, pozneji Slovani pa Vic, poslednjič Ik, Nemci pa Igg imenovali, kakor ga še dandanašnji imenujemo. Da je tukaj pred Augustom mesto bilo, ne pa, kjer sedaj Lož stoji, sem do dobrega prepričan. Že od mladih dní pomnim, da mi je neki Staroteržan na Ulaki ostanjke rimskega zidovja kazal, ki je bil na-nj zadel, ko je v svojem lazú kamenje lomil; pripovedoval mi je, da se tukaj tudi rimski dnarji nahajajo, kakoršnih v okolici ložkega mesta še nikdar

gospodarske, obertnijske in národske.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

V Ljubljani v sredo 21. januarija 1857.

Lanska letina.

(Konec.)

Evo! letino lansko v deželah našega cesarstva:

V doljni Avstrii bila je za ozimino in jaro žito dobra, za klajo srednja, za krompir, repo in vse korenstvo prav dobra, za vino in sadje slaba zavolj pomladanskega mraza in toče. Pridelk žita je tolikšen, da ga je dosti za deželne potrebe, v več krajih še čez. Krompir je malo gnjil v nekterih krajih, v nekterih pa zlo; gosence so le v enem kantonu zelje skor popolnoma pokončale.

Na Ogerskem v okrožji Požunskem (Presburškem) je bilo krompirja, zlasti v severnih komitatih, toliko, da se cent dobí po 24 do 36 kr., ki je lani veljal 48 kr. do gold.; gnjil je malo. Klaje so pridelali v nekterih krajih tako malo, da nekteri kmetovavci ne bojo mogli vse svoje živine čez zimo prerediti in bojo tedaj prisiljeni je kaj prodati; žitni pridelk je zadosten; vina srednje mero, sadja nič; — v okrožji Kašavskem je bila letina zlo taka kakor v Požunskem, vina so pridelali dovolj.

V Serbski vojvodini kakor v Kašavski: žita, krompirja in vina dovolj, klaje srednje mero, sadja celo malo.

Na Českem ozimino ne ravno obilo, pa ta posebno dobra; 391 sosesk je toča zlo poškodovala; krompirja in vsega korenstva prav obilo, krompir je poredkoma gnjil; vinsko tertó imajo le v 2 okrožjih, pridelk je bil srednji; sadje povsod slabo, ki v nekterih krajih še dozorelo ni; sploh je tó letina bila taka, da bo dežela shajala z domačim pridelkom.

Marska dežela je pridelala žita, krompirja in vsega korenstva prav obilo; polovico žita, ki so ga pridelali na rodovitni Hani, bojo lahko prodali; krompirja so dobili toliko in tako lepega, da že davnej ne takega, vina srednje mero pa dobrega, okoli Znojema (Znaim) pa posebno dobrega.

Na Šlezkem žita toliko, da ga bo dosti za domače potrebe, le pšenice bo premalo, ravno tako tudi sočivja in sadja; vsega tega pa Šležčani tudi v dobrih letinah ne pridelajo za potrebo, ampak kupujejo drugod. Klaja sicer dobra, pa sila malo so je pridelali. Vina ne pridelujejo nič.

V Galiciji letina za žito in klajo dobra, za krompir srednja, za sadje slaba; vina ne pridelujejo Poljci nič. Galicija in pa Tiroljsko ste v našem cesarstvu edini deželi, kjer so klaje za živino dovolj pridelali, ker je bila spomlad mokra in sploh vreme za senó in otavo ugodno.

V Tiroljih vse dobro, tudi klaja, le vina srednje mero, sadja pa skor nič; v nekterih krajih je krompir zlo bolehal pa tudi grojzdje. Kupčija z živino je živa zavolj obilne klaje. Sicer pa tudi tiroljska dežela v dobrih letinah ne pridelala toliko, da bi preživela svoje ljudi.

Na Salcburškem je bila letina za žito in krompir in korenstvo sploh dobra, vendar ne pridelala ta dežela nikoli toliko, kolikor potrebuje. Ker je zraven gojzdnarstva živinoreja v ti deželi pglavitna reč in ker so malo klaje letos pridelali, ne bo za živinorejo letošnje leto dobro.

Na Krajnskem je bila letina za ozimino dobra, za jaro žito srednja, za krompir, repo, zelje itd. dobra, za klajo le srednja, za vino dobra, za sadje pa slaba, le češpelj je bilo v nekterih krajih dovolj. Jaro žito in mervo je velika suša zlo zaterla; vina dosti in dobrega. Pridelk je za deželne potrebe zadosten.

Od Koroške dežele ne stoji nič v tem popisu.

Na Štajarskem ozimino prav obilo, jarine dovolj, krompirja itd. dovolj, klaje srednja mera, vinska letina dobra, za sadje slaba. V okrožji Bruškem (v gornjem Štajarji) je krompir tako gnjil, da se je bati, ako ne bo ta nesrečna bolezen kmali jenjala, ga ne bojo v tem kraji celo nič več sadili; več kmetovavcev ga je že sedaj popolnoma opustilo.

Na Primorskem (Teržaškem in Goriškem) ozimino dobra, jaro žito, krompir in drugo korenstvo kakor klaja srednja, za sadje slaba. Na Goriškem bojo shajali z domačimi pridelki, le v kantonu Bovškem (Flitsch) je toča dvakrat vse pobila. V Istri, ktera žita nikoli toliko ne pridelala, kolikor ga potrebuje, niso vina skor nič pridelali, pa tudi oljka se je slabo obnesla; v okolici Teržaški je bila letina slabeja od predlanskega; krompir je na več krajih gnjil in tudi grojzdje je zlo bolehalo na Goriškem in v Istri; le v okolici Teržaški ni bila ta bolezen tako huda in tukajšna terta obeta prihodnje leto obilen pridelk.

Na Horvaškem in Slavonskem je bila letina skozi in skozi srednje mere; v komitatu Reškem ni bilo vina in sadja skor nič.

Ako povzamemo sedaj letino iz vseh dežel avstrijskega cesarstva, vidimo, da v obče (sploh) je bila lanska letina za ozimino in jaro žito, za krompir, repo, zelje in vse korenstvo — dobra, za klajo in vino — srednja, za sadje — slaba.

Ali telica ali teliček?

(Dalje.)

Ako je res, da so mnogotere skušnje gospodarje učile, da polno vime pri kravah je dviglej telice ali teleta ženskega spola, pomolzeno ali prazno vime pa skrivnost možkega teleta, moramo tedaj tudi pri konopljah misliti, da se ob času cvetja spolovinijo. Ali vprašanje je: kako in kje? — Če spol konoplje, kakor pri kravi, od okolišin (praznega ali polnega vimena) svoj pričetek dobiva, kako se pa to godí, da je na vsakem konopljišu vselej le mnogo več belic kakor semenic? Bi mogle vendar kake okolišine kdaj, kako leto, tako nanesti, da bi več ženskih kakor možkih konopelj bilo, pa je vendar le vselej narobe. — Djali smo, da kmetica prav dobro semence od jalovic razločiti vé, da belice poruje, kadar čas konoplje ruvati pride, semence pa še v rasti pustí, da na njih seme dozorí, in to ona storí, kadar spozná, da so se belice dobro svojega prahú otresle, ženke pa že lepo zerno storile; saj so jo druge izurjene kmetice tako naučile, ali jo je pa skušnja zmodrila, da konopelj ne smé pred ocveto ruvati, če

hoče zdravega semena za drugoletno osémo imeti; se tedaj konoplje ob času cveta ospolovitijo.

Kako se pa pri konopljah spol preroja? Kako in kdaj se na ženski konopljici ena cvetka v žensko in kako v možko osemje sprerodí? Nanese to vreme ali rosa, ali kaka druga naključba? Če je pri kravi polno ali prazno vime pretvora ženskega ali možkega spola, to je, prerodje možkega v ženski, in ženskega v možki spol, se mora tudi pri konopljah tako ali enako zgoditi? Al me misli morebiti kdo zaverniti: „saj ni spola pred cvetom“. — Res, naglo je bilo to rečeno, al spričano ni. Popred smo že djali, da je spol že pri drugih rastlinah osnovan na svetlo prišel, preden je rastlina prav cvesti pričela; — bo mar pri konopljah kaj drugega? Ko bi pri konopljah ženskega spola že popred, to je, pred časom prašnega otresa belic na žensko ocvetje, možkih in ženskih cvetk ne bilo, bi se moglo zgoditi, ako bi okolišine nanesele, da bi vse možko ali žensko osemje postalo; in vendar je le vsako leto največ možkega, najmanj pa ženskega spola, ker je natora možkim steblicam lepo praznje predivo, ženskimi pa le debele tule in seme oddelila, in debelo štiblo, da težko seme nositi zamorejo. Smo torej posiljeni misliti, da so cvetke na maternem stebelu že popred sploh večji del možkega spola, ženskih pa malo, in kar je od natore pripravljenega za možki ali ženski spol, se ob času cvetja za prihodnje pleme oživí. Pri konopljah je tedaj največ možkih cvetlic na semenskem stebelu, zato je pa tudi največ možkega semena za prihodnjo osejo.

(Konec sledí.)

Starozgodovinski pomenki.

Hemona, Emona, Amina, Kamana = Ljubljana.

Spisal Davorin Terstenjak.

Ime staroslavnege mesta se nahaja v različnih oblikah. Peutingerjeva tabla ima Emona, hierosolimitanski potopisnik Emona, v napisih se najdejo oblike Emona, Aemona, Emonia; Zosimos ¹⁾ piše „*Ημοννα* —“ *τας σκηνας εις Ημοννα πολιν επιξαστο*“ — in Herodian *Ημα* — „*επιστησαν πρωτη Ιταλιας πολει, ην καλουσιν Ημαν*“. — Antoninov itinerar ima Hemona.

Emona, Hemona, Ema pomeni to kar Ljubljana — Ljubljena. Korenika te besede je sanskritski kam, „amare, cupere“, persiški kâm, „desiderium, voluntas“, armeniški gam, „agrément“, gamk, „volonté“, latinski po Boppu amare, in po Steinthalu amor za kamor ²⁾. V latinščini je toraj glasnik *k* odpadel, kar se je večkrat zgodilo, tako, na primer, je glasnik *k* v besedi kost odpadel v sanskritiskem —*asthi* — latinskem —*os* — in gerškem jeziku —*ὄστέο* —.

Iz kam je sansk. *kâmanâ*, „liebend“, staroperziški *kamana*, „Geliebter“. V sanskritu pa pomenjuje kam in kan, „amare, desiderare“ in z besedo kan ujema se jugoslovensko kan, „propositum, voluntas“, nakaniti, „proponere“. Vendar je ta pomen že drugotni, — primeri perziško *kâm*, „voluntas, desiderium“, in sansk. kam, „cupere desiderare“ — prvotni pomen je bil kakor v staroperziščini in v sanskritskem jeziku amare, diligere. Ker imamo še kan, kaniti, nakaniti, kamba, nakamba itd., smo tedaj tudi imeli kamati in toraj tudi particip. perfect. pass. kaman, kamana, kaman. Ker pa sansk. *a* = *o*, na primer: *çakuna* = sokol, *nara* = nora, *bhaga* = bog, *vidhava* = vdova, *nakha* = noga, *avi* = ovca, *agni* = ogenj, *rasa* = rosa itd., tedaj iz Kamana slovenski Komana. Dolgi glasnik *a* pa slovensko ljudstvo še dandanašnji rado obrača v *o*, na primer: grad za grad, moti za mati, posjoni za posjani, tako iz Komana = Komona. Glasnik *k* v začetku pa posebno Kranjci radi omehčavajo v *h*, na primer: *h* mali, *h*

meni, *h* nogam, *h*ruška, tako je iz Komona postala oblika Homona ³⁾. Glasnik *o* spet se uslabuje v *e*, na primer: olen in elen, ošče, jošče in ešče, ješče, primeri kranjsko: lohek in lehek; tako iz Homona postane Hemona ⁴⁾. Ako pa je v slovenščini glasnik *k* glagolne korenike kam odpadel, kakor v latinščini, tedaj iz Amona, Omona dobimo Emona = Kamana.

Brez dvombe je Kamana — Komona, Homona — Omona — Emona bilo priime boginje lune. Znamenito je, da so tudi stari Kapadoki poznali boginjo Komana, ktero sta Dio Cassi in Strabon primerjala s tauriško Artemido ⁵⁾. Tauriška Artemis pa je po ostroumnem mitologu Preleru ⁶⁾ bila: „Die stierartig gebildete, von einem Stiere getragene, mit Stieren fahrende Mondgöttin, also von dem weitverbreiteten Simbole des Stieres, welches entweder auf die gehörnte Bildung des Mondes — also auf den Mondenwechsel, oder auf die stürmische Meeresfluth deutet“. Ime Komana prestavlja učeni Lassen ⁷⁾ v ljubljeno ⁸⁾. Vse boginje starega sveta, v katerih je bila osebljena rodivna moč, so bile v etiškem okrožji boginje ljubezni, tako tudi luna. Dalje so luno tudi stari narodi častili kot boginjo lepote, boginjo lepote pa kot boginjo ljubezni; tako spet je verjetno, da je Emona bilo priime boginje ljubezni — boginje lepote — boginje lune. O boginji luni, ktero so Slovani pod raznimi imeni častili, kakor: Vila, Luna, Siva, Sijana, Svetluše, Menula, Vida itd. (primeri v narodnih slovenskih pesmah: Lepa Vida proso plela itd.) bodo moje bukve obširniše govorile, v katerih tudi bodem s točnimi temelji dokazal, da so luno stari Slovani častili kot boginjo lova, proročanstva, nočne svetlobe, rodivnosti, lepote, ljubezni, ozdravljenja, toraj v ravno takošnih razmerah, kakor Indi svojo Čandri, Vidhi, in Gerki svojo Artemis, Kalliste, Selene ⁹⁾, in Rimljani svojo mesečno boginjo Diano. (Dalje sledí.)

Ozir po domačii.

Ložka dolina. (Konec.)

Od Starega terga se razprostira proti jugu lepa ložka dolina; cesta pelje od tukaj skoz Podob, ktera se unikraj vasi razdvoji; desna derži proti šneperski grajšini, leva pa tje skoz Igavo vas čez Verh proti Prezdi in naprej proti Čubru in dalje proti horvaški meji. Res mora človeka serce boleti, kateri je vaju po cestah potovati, ki so z raznim drevjem obsajene, tukaj pa ne vidi družega kakor tam pa tam kak termov germ. Al bi ne bilo veliko prijetniše, ako bi bile ceste in kantonski poti s koristnim drevjem zasajeni, posebno tje proti Podobu ob šneperski pristavi, ktero le živa meja obdaja. Koliko sadja bi tukaj prirastlo, če bi se ternova meja s sadnim drevjem nadomestila! Ko bi grajšinsko oskerbništvo namesto prazne meje sadnega drevja ali murb nasadilo, gotovo bi ga za tako naredbo vsak pameten Ložan hvalil in marsikter bi ga tudi posnemati jel! Vsakdo vé, kdor je le po ti fari kadaj hodil, da se tukaj sadno drevje dobro sponaša in tudi rado rodí, in če rodí, akoravno ti ga malopridni paglovci nekoliko oklatijo, ti ga bo vendar le nekoliko ostalo, zlasti ta-

v *h*, na primer: *kohout*, za *kokout*, *hurva* za *kurva*. — ⁴⁾ Glasnik *h* v početku tudi rad slovenski ljud izpuša primeri: očem za hočem. Tudi Rimljani ga niso terpeli in pogosto nahajamo v napisih *oc*, *omini*, *onestus*, *oras* za *hoc*, *homini*, *honestus*, *horas* (glej Gruter „Inscript. Index“ LXXXIX.) — ⁵⁾ Dio Cass. 35, 11. Herodot 4, 103. primeri Strab. XII. 2. — ⁶⁾ Preler „Griech. Mithol.“ str. 194. 195. — ⁷⁾ Lassen v „Zeitschrift der deutsch. morgenl. Gesellschaft“ X. Band str. 377. — ⁸⁾ Creuzer v „Simboli“ (II. 466) Komano primerja s perziško Mitro, ktera beseda tudi pomenjuje ljubljena, dalje z Diana lucifera, Luna, toraj s samimi mesečnima boginjama. — ⁹⁾ Pindar Ol. III. 19. Aeschyl. Pers. 426. Pausan VIII. 35. 7. Pis.

¹⁾ Zosimus lib. II. str. 695. — ²⁾ Glej Pott „Etimol. Forsch.“ I. 260. — ³⁾ Tudi staro- in novočeščina glasnik *k* rada omehčava

gospodarske, obertnijske in národske.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

V Ljubljani v saboto 24. januarija 1857.

V treh letih napol bogatejši kmetovavec.

Vémo, da radovedni bojo segli naši kmetijski gospodarji po tem listu, ker jim obeta v 3 letih napol več premoženja. Skrivnost, kako to doseči, razlaga angleški kmetovavec Sands v časniku „Marklane Express.“ Nauk njegov je kratek, pa kdor ga posluša, pravi, pride v treh letih v napol bolji stan.

Kar gosp. Sands priporoča, so dobroznane resnice; al večidel se ravno to najbolj zanemarja, kar bi imel vsak vediti in storiti; ne bo tedaj odveč, ako po „Allg. L. u. F.“ tndi „Novice“ svojim bravcem na serce položijo Sandsove nauke:

1. Vsak kmetovavec naj ima kaka dva dobra kmetijska časnika ali pa saj enega. Kdor kmetuje brez branja, tava po temí dandanašnji, ker je zmiraj dovelj novih skušnj in znajdb. Z branjem naj krepčá dušo in telo, in prizadeva naj si, da pri svojih ljudéh obudi veselje do branja.

2. Vsak kmetovavec naj ima gospodarske bukve, v ktere naj zapisuje vse svoje stroške za dom in polje, ljudi in živino, pa tudi vse svoje dohodke leto in dan, da konec leta natanko vé kako stoji.

3. Mervo, otavo, slamo in drugo klajo pa tudi še kaj žita naj spremeni v goveje, koštrunovo in prešičje mesó: to je bolje kakor klajo prodajati.

4. Raje naj se obdeluje manj zemlje, pa ta prav dobro; majhen pa dobro obdelan kos zemlje donáša več dobička kakor veliko zemljiše pa slabo obdelano.

5. Pozimi naj se napravi živini gorak, zdrav in suh hlev; to pripomore, da živina manj klaje potrebuje in ti več gnoja dá.

6. Vari gnoj, da ga ne izpera dež, in ga ne prepeka solnce.

7. Pametno naj se verstijo na polji žita in korenstva in klaja, da fruga frugi bolje rast pripravlja, zemlje preveč ne izpije, jo rahlja, plevél zatiruje in jo čisti.

8. Vsakemu orodju in vsaki stvari, ki jo potrebuješ, odloči svoje mesto in jo shrani tako, da ne terpi škode.

Drevesa po polji — straže zoper miši.

Čujmo! kaj piše o tem „Preuss. Korresp.“:

Dovelj je znano vsakemu kmetovavcu, kolikšno škodo v suhих poletjih noter do jeseni in zime, včasih več let zaporedoma, delajo miši na polji. Ta nadloga izvira res večidel iz tega, da preganjamo in pokončujemo tiste male roparske živali, katerim je Stvarnik tudi miši v živež odločil, ktere tedaj zalezujejo te škodljivke in jih veliko pokončajo. Od druge strani pa so kmetovavci tudi v tem krivi, da mislijo, da golo mora biti polje, in da nekteri ne terpe drevesa poleg njiv nikodar. Kjerkoli le še kakošno drevo stoji poleg njive, preč mora iti — pri Bogu le je milost! Al oni ne pomislijo, da le sami sebi v škodo ravnajo, ako ne pusté nikodar nobenega drevesa. Golejše ko je polje, bolj je zapadlo mišji nadlogi. Zakaj? Zato, ker potem tiči, ki miši jedó, nikjer nimajo prostora, da bi se vsedali in jih lovili. Vsako poljsko drevó je takim tičem stražnica, na ktero se vsedajo in ž njih prežijo na miši. Res, da so se nekte-

rim kmetovavcem že oči odperle in da, ker ni dreves, v takih letinah, kadar miši veliko škodo delajo, postavljajo kole, ktere na verhu ovežejo s slamo, da se tiči — podnevi postovke, ponoči sove — na-nje vsedajo. Al vse to ne pomaga dosti, ker se večidel že prepozno naredí, ko so miši že prevelike, da bi jim mogli tiči kos biti; pa prizadeva tudi dosti stroškov. Kmetovavci na Angležkem, kteri sploh ne morejo tako golega polja terpeti, imajo tako rekoč za pravílo (regeljco), da mora sem ter tje po polji kako drevó stati, in stare nadomestujejo z novimi. Če jim je tudi tam pa tam kako drevó pri poljskem delu napoti, ga vendar pusté za stražnico koristnim tičem, in so po večletnih skušnjah popolnoma prepričani, kako potrebne so zoper miši posamezne drevesa po polji. Želeti bi bilo, da bi bili tudi naši kmetovavci bolje podučeni v natoroznanstvu in da bi vedili, da so tiči na svetu, ki miši pokončujejo, in da s tem, ko si jih išejo po polji za živež, trebijo njive te, včasih velike nadloge.

Ali telica ali teliček?

(Konec.)

Mi bo mar jo še kdo to-le zarobil: Prijatelj! kar ste pri rastlinkah spričali, bote javalne pri živini ali zverinah pogodili? — Da se tudi pri ti zabavi zavoditi iz pota ne dam, bom tudi pri domačih zvirjadah svoj namen doseči spriclejev poiskal:

Pričnimo to reč pri domačih pticah in pri njih jajcih. Že iz mladega sem že, posebno o veliki noči, jajca vedil ločiti, ktere so slabe, ktere pa bolj močne lupine bile, da sem ž njimi terkal. Pozneje sem pa tudi ženske in možke jajca precej dobro razločil. Kako se nek to učini? — Jajce, précej ko je znešeno, še čedno, ne umazano, v roko primi, ali če je mogoče več skupaj, pa le od ene kokoši, in dobro jih preglej, če so si natanko enake, ali pa raznega oblica. Različnost bo in mora ta-le biti: Nektere bodo večjega, nektere pa manjšega obla. Večega obla jajca so tudi bolj špičaste in širjega obritja, bolj redkih potnic (Poren) ali luknjic — bolj gerbove lupine, in na verh spičke enmalo zasvedrane ali na špranjice zavertane: in te so možkega spola. Kdor tega ne verjame, naj si takošnih jajc po kurjih gnezdih nabere in naj jih, pa le enega mesca, prvi puti, ktera kločiti prične, podsadi, in po izlegi ter odraši bodo vsi petelinci, in prepevali ti bodo, da te bodo ušesa bolele. Drugi jajčki bodo pa za spomin manjši, bolj lepe, gladke lupinice, gostejših in manjših potnic, na ritki in špički okroglejši bolj prijetnega in lepega oblica. In te jajca so ženskega spola. Opomniti tudi moram, da se tudi med možkimi in ženskimi jajci včasih kake spake rade dobé, da se težko razloček nahaja; al splošnega pravila takošni razrodki biti ne morejo. Naberi si takošnih jajc, podloži jih drugi kloči, in vidil boš, da se bodo same piške izlegle; to pa omeniti moram, če pute petelina pri sebi imajo. — Ko bi pa kokoši, tudi po nesreči kokodaka zgubile, ali ko bi v kakem kurniku zaperte bile, boš ravno enakega lica jajca nahajal.

V večji prepriček, kar spol tika, takole načini: Daj si pomešanih, zgorej omenjenih jajc terdo skuhati. Olupi jih, in razreži si jih, pa tudi izbrano ali razločeno možkega in

ženskega oblica narazen, in vidil boš, da jajca, kakor sem rekel, možkega spola, imajo bolj žolte ali bolj kervavo-rumene, une pa bolj blede rumenjake. To pa vse eno, če imajo kokoši med sabo svojega kokodaka, ali ne. Še v večji prepriček sem tudi tole poskušal, bodi si že pri petelinu, in tudi kadar niso kokoši petelina imele. Zaklano, za pečenko ali pa umesje (ajmaht) pripravljeno kokoš sem tudi večkrat v kuhinji v roke jemal, in njeni jajčnik natanko pregledoval, in to pri putah, ktere so v kurniku zaperte, brez petelina, in za omizje pitane čakale, in tudi takih, ktere so s petelinom prosto okrog hiše razkopavale in hodile. Pri obojih sem veliko razliko v lečicah jajčnika zadel, in posebno ker se tu še le rumenjački vidi. Lečice so tudi nektere bolj žolte, večji, nektere bolj blede in drobne; se je tedaj spol prav dobro in natanko razložil. Dobro vém, da so moje pute eno celo zimo brez petelina preživele, kjer mi ga je jastrob bil odnesel, ali ga je bila lesica snedla, tega prav dobro ne vém, in sem tudi pri pečenju puti vse to dobil; — je tedaj spol že v puti brez kokodaka tako rekoč vstvarjen, ne zadobi še le po petelinu svoje osebnosti. Kurje jajčice, bodi si že možkega ali pa ženskega spola, po petelinu le življenje zadobi, ne pa spola. Kar je že v kurjem jajčniku na versti, kadar petelin puto nasede, to se, žensko ali pa možko spočne, in nikoli nobena okolišina tega, kar je, spodkopati ali preroditi ne more.

Kdor misli, da krava s polnim vimenom telico, s praznim pa telička dobi, se tedaj grozno moti; ker po biku krava to spočne, kar je v jajčniku na versti; junec ali telica življenje le zadobi, ne pa spola. Taka se pri rastlinah, zverinah itd. godi.

Ker ta reč tudi v človeške zadeve sega, sem to spisal, da bi tudi človek zavolj spola svoje družje ne preganjaj, ker ni kriva, ako ji Bog ženske ali pa le možke povila deli.

J. M.

Drobtinica za hišne potrebe.

(Iz perila se tintni madeži spravijo) popolnoma in brez vse škode za perilo, ako gospodinja vzame lojeno svečo (ker je v sveči čistejši loj), jo raztopi in omdražano platno va-nj pomoči; perilo se potem opere po navadi, in čedno je popolnoma.

Starozgodovinski pomenki.

Hemona, Emona, Amina, Kamana = Ljubljana.

(Dalje.)

Spisal Davorin Terstenjak.

V stari Emoni je toraj nekdanja stala tudi veža luni ¹⁾ posvečena, in za to resnico govori spet razun imena Emona najstariji gerb ljubljanski lelje. Lelja je atribut mesečne boginje, ima jo rimska mesečna boginja Juno lucina ²⁾ = Svetluša in pa severno-slovanska Siva boginja Polabov ³⁾. Ta Siva se ima ločiti od boginje Žive, ktera je bila osebljena poletna zemlja. Siva pa je bila boginja lune, zato je imela po popisu N. Thuria leljo v ustih, med retranskimi moliki pa se nahaja z opico (merkevco) in s kebrom: simboloma rodovitnosti. Ime Siva pomeni Ἀγρη „die Schimmernde“, primeri: sive lase. Lelja je v Evropi nadomestovala luni posvečeni cvet „lotos“. Vendar več o Sivi v svojih bukvah.

Razun veže luni posvečene je tudi v stari Emoni stal tempelj solnčnemu bogu Kršna — Kersniku posvečen. Kršna — Kersnik — Kers — Kres ima priime Krak, ktero ime se ujema z indiškimi Keçi, Keçin, Keçava, kakor se Kršna veli, in z gerškim: plokamos, euplokamos, kakor se Apolon imenuje, dalje z

latinskim priimenom Apolonovim: crinitus. Kakor indiški Kršna — Keçi je ubil kačjo pošast Putana, tako gerški Apolon plokamos Pythona, in tudi slovanske povedke pravijo, da je Kresnik — Krak ubil „ljuto san“, draka — „lindvorta“. S temi božanstvi pa je spet enak solnčni bog Herakles, ubijavec hydre, in pod Putano — Pythonom ljuto sanjo — hydro je, kakor visokoučeni Preler ⁴⁾ prav piše, simbolizirana: wilde Ueberfluthung und pestilenzialische Ausdünstung“, ktero solnce premaga ⁵⁾. Zato še dandanašnji ljudstvo slovensko pripoveduje, da je, ako je kje velika povoden nastala, tam „lindvort“ letel, padel, ali z repom mahnil.

Mislil sem prej, da je Krak bilo priime boga bôr, zato sem ga prej primerjal z indiškimi Rudra-Kapardi-om; vendar ker sem mesca septembra lanskega leta našel na Koroškem Krakovo podobšino, tedaj slobodno terdim, da je Krak solnčni bog, in da se ujema z Apolonom Herakle-tom in Kršna-tom. V svojih bukvah bodem priobčil podobšino, ki kaže Kraka, ubijavca draka, in Lado boginjo zemlje, v etiškem okrožji pa boginjo ljubezni. Ta Lada se spet ujema z indiško boginjo Râdhâ, boginjo zemlje in ljubico Kršna-ta.

Da so tudi severni Slovani boginjo luno pod imenom Amona, Omona, Emona častili, pričuje napis na retranskem amuletu: Radegast — Amina ⁶⁾. Podobšine retranskih božanstev imajo večidel nasprotne napise; tako najdemo: Radegost — Imar, to je: podnevno solnce in ponočno solnce. Solnčni bog je ponoči bil sodnik mertvih, zato je Imar = Jemar, Jamar = indiškemu Jama, kteri se v vediških spisih veli sin solnca — bog mertvih. Tudi njegovo podobšino sem našel na Štirnškem.

Dalje na retranskem kovovem moliku: Vidha — Radegast, to je, Vidha boginja lune, in Radegast bog solnca. Dalje: Radegas-utran den-a čern, to je, Radegast kot juterno svetlo, in čern = ponočno solnce, Černobog; dalje: Radegast — Som, to je, Radegast solnčni bog, in Som = indiškemu Soma, bog mesca ⁷⁾. Dalje: Tar — Uteha, to je, bog tara, „Jammer, Wehklage“, slov. tarnjati, „jammern, wehklagen“, in boginja Utehe — tolažbe. Tako tudi: Radegost — Amina, to je, solnčni bog Radegost in Amina = Amona, Emona, boginja lune, boginja lepote in ljubezni.

Amina je prav čista oblika polabsko-slovanskega jezika, in stoji za Amona, ker glasnik o polabsko-slovanski jezik uslabljuje v i, na primer: rizedelena, namesto: raz ali rozdelena, tipona, namesto: topena, ejtjpen, namesto: utopen, vastriga za vastroga ⁸⁾, tako tudi Amina ⁹⁾ namesto Amona.

Ker je Rimljan povsod, kamor koli je prišel, bogove narodne prekerševal v rimske, ako so paralele imeli, je tedaj Emona — Amina šla pod imenom Diane, Krak — Kersnik, ubijavec draka, pod imenom Herculula, in Labur, bog vodá, pod imenom Neptuna, — in res čudno je, da so iz razvalin stare Emone izkopali kamne z napisi: „Lunae augustae sacrum“, „Dianae augustae sacrum“, „Herculi au-

³⁾ Nicol. Thurius cap. XI. — ⁴⁾ Preller „Griech. Mythol.“ I. 156. — ⁵⁾ Creuzer („Symbol.“ II. 648, III. izdanje) pod „hydrae Pythonom“ itd. razumeva: „Das verderbliche Wasser, den feuchten Niederschlag der feuchten Dünste aus der Luft“;

primeri z mok pri Slovaci = drak, od korenike mok feucht. — ⁶⁾ Glej V. Krolmus „Poslednji božič Černoboha“ str. 19. — ⁷⁾ Ker smo luno našli pri starih Slovanih pod imenom Vida (primeri topuski kamen: „Vidae solithanae sacrum“) dalje mesec pod imenom Kud sansk. Kanda. Čanda, Čandra. se nam tedaj ne bode čudno zdelo, da so stari Slovani tudi poznali poznamljevanje Som za mesec. — ⁸⁾ Glej Šafařík „Slav. Alterth.“ II. 619. — ⁹⁾ Ime Amina stoji, kakor je re-

¹⁾ Stari Indi so tudi bogu Agni-tu = Ognji pridevali ime kâma, ljubljani, ljubeznjiv. — ²⁾ Creuzer „Symbol.“ II. 566. —